

Mondros'tan İşgale Kadar İzmir'de İtalya-Yunanistan Rekabeti

From Mudros to The Occupation Italy-Greece Competition in İzmir

Mevlüt Çelebi¹

¹ Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü İzmir, Türkiye

Öz

İzmir, I. Dünya Savaşı'nda öne çıkan sembol kentlerden birisi, belki de birincisidir. İzmir'i böylesine önemli kılan, sahip olduğu ekonomik, ticari ve zirai potansiyeli olduğu kadar iki devletin, üstelik savaşta teorik olsa da müttefik olan iki devletin İtalya ve Yunanistan'ın şehre hâkim olmak için verdiği mücadeledir. Savaşın sonlarında başlayan ve mütarekeden sonra İzmir'de ve barış konferansının toplandığı Paris'te yaşanan rekabet iki ülke arasında bir rekabet olmanın ötesine geçmiştir. İzmir'de yaşayan Yunan vatandaşı Rumlarla onlarla iş birliği halinde olan yerli Rumların İtalyan vatandaşlarıyla ilişkileri, kimi zaman şiddete varan bir rekabet şeklinde gelişmiştir. İtalya ve Yunanistan arasında kendi cemaatlerinin de desteğiyle yaşanan rekabette hedef müttefiklerini etkilemektir. Bunun için her iki devlet de hiçbir fırsatı kaçırmamıştır. İtalya, savaşa girerken ve savaş devam ederken müttefikleriyle imzaladığı gizli antlaşmaları mücadelesinin temel unsuru olarak ön plana çıkarırken Yunanistan, müttefik devletlerinin kamuoylarında var olan Yunan severliği propaganda politikasının esası olarak görmüştür. İzmir'de, Paris'le birlikte Londra'da yaşanan mücadelenin galibi Yunanistan olmuştur. Bu çalışmanın amacı İtalya ile Yunanistan arasında İzmir'de Mondros Mütarekesi'nden sonra yaşanan rekabeti incelemektir. Bunun için ağırlıklı olarak İtalyan kaynakları kullanılmıştır. Konu, mütarekeden işgale kadar olan dönemde yaşananları kapsamaktadır.

Abstract

Izmir is one of the prominent symbolic cities of World War I, perhaps the first. What makes Izmir so important is not only its economic, commercial and agricultural potential, but also the struggle of two states, Italy and Greece, who were theoretically allies in the war, to dominate the city. The rivalry that began towards the end of the war and continued in Izmir after the armistice and in Paris where the peace conference was held went beyond being a rivalry between the two countries. In the competition between Italy and Greece, with the support of their own communities, the aim is to impress their allies. While Italy highlighted the secret agreements it signed with its allies when entering the war and during the war as the fundamental elements of its struggle, Greece saw the philhellenes in the public opinion of its allied states as the basis of its propaganda policy. The purpose of this study is to examine the competition between Italy and Greece in Izmir after the Armistice of Mudros. For this purpose, Italian sources are mainly used. The subject covers the period from the armistice to the occupation.

Anahtar Kelimeler I. Dünya Savaşı • Mondros Mütarekesi • İzmir • İtalya • Yunanistan

Keywords World War I • Armistice of Mudros • Izmir • Italy • Greece

“ Atıf | Citation: Çelebi, Mevlüt. "From Mudros to The Occupation Italy-Greece Competition in İzmir". *Türkiyat Mecmuası–Journal of Turkology*, 35, 1 (2025): 69-83. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1629410>

 This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

 2025. Çelebi, M.

 Sorumlu Yazar | Corresponding author: Mevlüt Çelebi mevlutcelebi@yahoo.com

Extended Summary

Izmir is one of the shining cities of Europe in the 19th century. Known as Little Paris, Izmir is a city that European states wanted to dominate. There are reasons that make Izmir so important. First of all, Izmir was an important port city in the Eastern Mediterranean. In addition, the hinterland of Izmir was extremely rich in terms of natural resources and fertile in terms of agricultural areas.

When Italy and Greece won World War I, they started competing. Izmir had historical importance for both countries. Italy claimed to be the heir of the Eastern Roman Empire, and Greece claimed to be the heir of the Western Roman Empire. At the end of World War I, Italy and Greece entered into a fierce competition to dominate Izmir, the pearl of the Eastern Mediterranean. Italy was in an advantageous position in the competition because the city in question was promised to it by secret agreements signed during the war. However, as seen in many examples in history, countries that were allies in a war come into conflict of interests after they win the war. This is also the case with the relationship between Italy and its allies, England, France and the United States. England in particular used the fact that the secret agreements were not signed by Russia because it had left the war early as the basis for its diplomatic arguments. While it is true that Russia did not sign the secret Treaty of St. Jean de Maurienne, England's real aim was to invalidate the promises made to Italy. The denial of its allies' signatures put Italy at a disadvantage in its competition with Greece over Izmir. Although Greece entered the war in its final year and had no contribution to the victory, it had the unlimited support of England, or rather of England's Grecophile Prime Minister David Lloyd George.

The real struggle between Italy and Greece for the possession of Izmir took place in Izmir. Greece had an advantage over Italy in this competition as well. Because the fact that a significant number of local Greeks and Greek citizens lived in Izmir changed the balance significantly. Greece used this power to intimidate the Turks and, more than that, the Italians. The show of force reached such a point that Italian citizens were killed, injured and Italian businesses were damaged. Italian documents showing that there was a large return migration of Greeks and Greek citizens to Izmir after the armistice also reveal another truth. The Greeks used some innocent and legal activities to camouflage their real aims in order to seize Izmir. Extremely humane behaviors such as sending health personnel and health supplies were abused, and Greek agents and military personnel were sent under the guise of health personnel, and weapons and ammunition were sent under the name of health supplies. It was also seen that this material was used not only against the Turks, but also against the Italians. The Greeks' show of force in Izmir and their violent actions against the Turks and Italians were misrepresented to the European public. The propaganda claiming that "Muslims were massacring Christians" was also effective in Paris. Although Izmir was the center of the Greek-Italian rivalry, the decision on whether Italy or Greece would dominate Izmir would be made at the peace conference in Paris. For this reason, the Greeks in Paris, the center of Italian and Greek propaganda, carried out extremely effective work on this issue. The Greek Prime Minister Eleftherios Venizelos, aware of the results of multi-faceted work and the support of the European public, took the lead in the race to occupy Izmir. Venizelos, who also made good use of the sympathy of England and Europe for Greece, received permission to land troops in Izmir at the Peace Conference. The Turks launched a struggle for their homeland against Greece, which had landed troops in Western Anatolia in order to make Izmir and its hinterland their homeland. In this struggle, Italy took revenge for the bad and dishonorable treatment it had received from its allies by giving all kinds of support to the Turks. Thus, a spiritual alliance was established between the Turks and the Italians against the Greeks, which strengthened the bonds of friendship between the two seemingly hostile but actually friendly peoples.

Giriş

Devletlerarası ilişkilerin esasını ulusal menfaatlerin oluşturduğu ve ilişkilerin anlık etkilenmelerle değişebileceğinin e iyi örneklerinden birisi de, I. Dünya Savaşı sürecinde ve hemen sonrasında İtalya ile Yunanistan arasında İzmir konusunda yaşandı. Her ne kadar iki ülke arasında adalarda ve Balkanlarda da rekabet söz konusu olmuşsa da, asıl mücadele İzmir için verildi. Bu iki devlet arasında yaşanan bir mücadeleden de ibaret değildir. İzmir'de yaşayan İtalyanlara nazaran büyük bir çoğunluk oluşturan Rumlarla İtalyan vatandaşları da bu mücadelenin sosyal zeminini oluşturmuştur. Paris'te 18 Ocak 1919'da başlayan

barış konferansı İtalya-Yunanistan rekabetinin önemli sahnelerinden biri olarak tarihe geçmiştir. Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos, (1864-1936) Paris Barış Konferansı'nda, Müttefikleri nezdinde İtalya'dan daha fazla itibar kazanmış görünüyordu.¹ İki devletin de amacı, müttefiklerini etkileyerek İzmir'i işgal etme hakkını elde etmektir. Kentin asıl sahibi olan Türkler ve onları yönetenler, iki devlet arasındaki bu mücadeleyi uzaktan seyretmekten başka bir şey yapamamıştır. Ancak zımnî de olsa Türklerle İtalyanlar arasında Yunanlılara/Rumlara karşı bir ortak hissiyattan söz etmek mümkündür.

İtalya'nın İzmir'in kendisine verilmesi iddiasının temel gerekçesi, gizli antlaşmalardır. Yunanistan ile müttefikleri arasında böyle bir antlaşma olmadığı için başka hususları ön plana çıkartmaya özen göstermiştir. Bunlar arasında öne çıkan iki husus, "Türklerin Hristiyanları katlettiği" propagandası ve kent ve civarında yaşayan yoğun Rum nüfustur. İtalya için de İzmir'de bir İtalyan cemaatinin yaşıyor olması iddialarına sosyal dayanak oluşturması bakımından önemli görülmele birlikte bu nüfus Yunanlılarla ve yerli Rumlarla kıyaslanamayacak derecede azdır. Hüseyin Rifat, 1914'te İzmir'de en az 70 bin yabancıнын yaşadığını, bunlardan 16 binin İtalyan, 45 binin Yunanlı olduğunu yazmıştır.² Amerikalılar tarafından hazırlanan bir rapora göre savaş öncesinde İzmir'in toplam nüfusu 400 bin civarındaydı. 165 bin Türk, 40 bini Yunanistan vatandaşı, 115 bini Osmanlı vatandaşı olmak üzere 155 bin Rum, 35 bin Musevi, 25 bin Ermeni yaşamaktaydı. İzmir'de yaşayan Avrupalılar arasında en kalabalık nüfus 10 bin kişiyle İtalyan vatandaşıydı.³ Her ne kadar savaş döneminde Rumların önemli bir kısmı adalara ve Yunanistan'a gitmiş veya tehcir edilmişse de Amerikalıların hazırladığı bir istatistiğe göre Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra İzmir'e 100 bin Yunanlı gelmiştir.⁴

İtalya ve Yunanistan'ın İzmir'de hak iddia etmelerinde tarihsel ve sosyolojik nedenler kadar dış politika hedefleri de belirleyici olmuştur. Yunanistan bağımsızlığını kazandıktan, İtalya ise birliğini sağladıktan sonra kendilerine yeni coğrafi hedefler tespit ettiler. Yunanistan'ın Megali Ideası ile İtalya'nın genişleme siyaseti, zamanda Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu toprakları da kapsamaktaydı. Yunanistan Bizans'ın, İtalya ise Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı olduklarını iddia edip söz konusu devletlerin hükmettiği bölgelerde hak iddia ettiler. Bu hak iddia ediş, Balkanlar gibi başka bölgelerde de iki devleti karşı karşıya getirdi. Ancak asıl çatışma sahası Anadolu ve özelde İzmir'dir. İki taraf açısından da İzmir' sahip olma iddiasının iktisadi ve siyasi gerekçeleri olmakla birlikte, Mondros Mütarekesi'nden sonra İtalya'yı İzmir'de ve Paris'te barış konferansında karşı karşıya getiren gelişmeler savaş sırasında yaşandı.

İtalya, savaş başlayınca tarafsızlığını ilan etti. Aslında bu mutlak bir tarafsızlık değildi. Gelişmelere göre İtalya, menfaatlerini hangi taraf daha çok karşılırsa o grubun yanında savaşa girecekti. Kamuoyunda savaşa girilmesini isteyenlerin ağırlığının giderek artmasıyla İtalya, İtilaf Devletleri yanında savaşa girmeye karar verdi. İtalya ile İtilaf Devletleri arasında 26 Nisan 1915'te imzalanan Londra Protokolü ile kendisine Adriyatik bölgesinde bazı yerler vaat edildi.⁵ Söz konusu sözleşmenin 9. maddesiyle, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz bölgesinde İtalya'ya bazı güvenceler verildi.⁶ Müttefiklerine verdiği sözün gereğini yerine getiren İtalya İttifak Blokundan ayrıldı ve önce Avusturya'ya, daha sonra da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. İngiliz ve Fransız generalleri tarafından 26 Nisan 1916'da imzalanan gizli Sykes-Picot Antlaşmasını öğrenen İtalya, yeniden girişimde bulundu. Uzun süren müzakerelerin ardından, Rus Hükûmeti'nin de onaylaması şartıyla St. Jean de

¹Giovanni Cecini, "Militari italiani e intelligence a Smirne tra sogni e realtà (1918-1922)", *Smirne e l'Italia, comunità, relazioni, istituzioni*, a cura di: Francesco Pongiluppi, Luis Miguel Selvelli, (Atene: ETPbooks, 2022), 89.

²Erkan Serçe, "İstatistiklerle İzmir (1917-1918)", *Kebikeç*, 4 (1996), 164.

³A Survey of some social conditions in Smyrna, Asia Minor, May 1921, Ed: Rifat N. Bali, (İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, (ty.), 15.

⁴A Survey of some social conditions in Smyrna, Asia Minor, May 1921, 164.

⁵Indro Montanelli, *Storia d'Italia*, VI (1861-1919), (Milano: Edizione per Oggi, 2006), 529.

⁶Ayrıntılar için bakınız: *L'Osservatore Romano*, 16 Maggio 1919; *L'Avvenire d'Italia*, 17 Maggio 1919; *I Documenti Diplomatici Italiani*, quinta serie: 1914-1918, III (3 Marzo-24 Maggio 1915), (Roma: Ministero Degli Affari Esteri, 1985), 369-374, Belge: 470; Amedeo Giannini, *La Questione Orientale alla conferenza della Pace*, (Roma: 1921), 14, 25; Amedeo Giannini, *L'ultima fase della Questione Orientale*, (1913-1932), (Roma: 1933), 14; Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, (Ankara: Atam Yayını, 2002), 20-21.

Maurienne (San Giovanni di Moriana) Antlaşması imzalandı. (8 Ağustos 1917) Söz konusu antlaşmayla İzmir'in yanı sıra Afyon'un güneyinden Kızılırmak'ın güneyine; Mersin'in batısından Akdeniz'e uzanan hattın içinde kalan Güneybatı Anadolu da İtalya'ya vaat edildi.⁷

4 Mayıs 1915 günü Üçlü İttifak'tan resmî olarak ayrılan⁸ İtalya Hükûmeti, 23 Mayıs 1915'te Avusturya'ya bir ultimatom verdi ve ertesi gün savaş ilan etti.⁹ Avusturya'ya savaş ilan edildikten sonra sıra Osmanlı Devleti'ne gelmişti. Haziran sonunda İtalyan gazeteleri, Anadolu ve Filistin'deki İtalyan konsolosluğu görevlilerinin ülkeyi terk etmeye başladıklarını yazdı.¹⁰ Osmanlı Hükûmeti'nin, yabancı devlet vatandaşlarının yalnızca İstanbul üzerinden ülkeyi terk edeceği yönünde karar alması iki ülke ilişkilerini olumsuz yöne sevk etti.¹¹ İtalya'nın İstanbul Büyükelçisi Camillo Garroni, (1852-1935) 3 Ağustos'ta Osmanlı Hükûmeti'ne bir nota verdi. Notada Osmanlı Devleti, İtalyan vatandaşlarına ve diplomatlarına karşı tutumundan ötürü protesto edildi ve İtalyan vatandaşlarının Türkiye'den ayrılışlarının kolaylaştırılması istendi.¹² Osmanlı Hükûmeti, Sadrazam Sait Halim Paşa (1864-1921) imzasıyla 5 Ağustosta verdiği cevabi notada, savaş sırasında devletin güvenliğini sağlamak için ülkeye giriş ve çıkışların kontrol edilmesinin zorunlu olduğunu ancak İtalyan vatandaşlarının çıkışlarını kolaylaştırmak için gerekli tedbirlerin alınacağını bildirdi.¹³ İtalya Bakanlar Kurulu, 20 Ağustosta yaptığı iki toplantıda Türkiye ile yaşanmakta olan anlaşmazlıkları ele aldı.¹⁴ Bütün bu gelişmelerden sonra İtalya,, Osmanlı Devleti'ne 20 Ağustos 1915'te verdiği bir notayla 21 Ağustostan itibaren kendisini Osmanlı Devleti ile savaşta saydığını bildirdi.¹⁵

İngiltere ve müttefikleri İtalya'ya karşı dürüst davranmadılar. İngiltere, İtalya'yı kendi yanına çekmek için uğraşırken Yunanistan'a da bazı vaatlerde bulundu. Dışişleri Bakanı Edward Grey, (1862-1933) 10 ve 23 Ocak 1915'te Başbakan Eleftherios Venizelos'a gönderdiği mektuplarda İzmir bölgesinde Yunanistan'a toprak verme vaadini ilk kez dile getirdi.¹⁶ Yunan iç siyasetinde meydana gelen dalgalanmalar ve Venizelos'un iktidarı kaybetmesiyle bu vaat yerine getirilmedi. Venizelos, 1917 Haziran'ında bir ihtilalle yönetime gelerek 26 Haziran 1917'de İtilaf Devletleri safında savaşa girdiğinde bu vaatlerin hâlâ geçerli olduğunu düşünüyordu. Bundan hareketle Venizelos Eylül 1918'de, İngiliz Dışişleri nezdinde girişimde bulunarak taleplerini iletti. Venizelos, savaşın bitiminde Anadolu'da Rumların ekseriyete sahip olduğu yerlerin Yunanistan ile birleşmesine izin verilmesini, bu olmazsa söz konusu yerlere muhtariyet verilmesini talep etti. Ek olarak savaş sırasında Anadolu'dan Yunanistan'a göç eden Rumların eski yerlerine dönmelerini ve Rumların el konulan mallarının iade edilmesini istedi.¹⁷

⁷Mario Toscana, *Gli accordi di San Giovanni di Moriana*, (Milano: Giuffr  Editore, 1936), 249-361; Fabio L. Grassi, "Trablusgarp'tan Kurtuluş Savaşı'na İtalyan Politikasında İzmir", *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu, Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 6-8 Eylül 2009, I. Kitap, Yayına Hazırlayan: Oktay Gökdemir, (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2010), 102.

⁸Montanelli, *Storia d'Italia*, 467.

⁹Montanelli, 477.

¹⁰*Corriere della Sera*, 30 Giugno 1915.

¹¹İsrafil Kurtcephe, *Türk-İtalyan ilişkileri (1911-1916)*, (Ankara: TTK Yayınları, 1995), 240-241.

¹²*Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri-Archivio Politico Ordinario e di Gabinetto*, (Turchia 1915), Pacco: 201-1193; *Il Popolo d'Italia*, 4 Agosto 1915; Kurtcephe, *Türk-İtalyan ilişkileri*, 245-246.

¹³*Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri-Archivio Politico Ordinario e di Gabinetto*, (Turchia 1915), Pacco: 201-1193; Kurtcephe, *Türk-İtalyan ilişkileri*, 246.

¹⁴*Corriere della Sera*, 21 Agosto 1915.

¹⁵*L'Idea Nazionale*, 22 Agosto 1915.

¹⁶Alexander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)*, çev. Orhan Azizog lu, (İstanbul: Yapı Kredi Yayını, 1997), 29; Sal hi R. Sonyel, *T rk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, (Ankara: TTK Yayını, 2014), 36.

¹⁷İsmail Ediz, *Batı Anadolu'da Yunan İşgali (1919-1922)*, (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011), 100.

1. Mondros'tan Sonra Rekabetin İlk Safhası

Osmanlı Devleti ile İtilaf devletleri arasında 30 Ekim 1918 günü imzalanan Mondros Mütarekesi, İtalya ve Yunanistan'a hedeflerine ulaşma ortamı yaratırken, iki müttefik arasında İzmir'e sahip olma konusunda şiddet ve kan dökmeye varan bir rekabeti de başlattı. Yunanistan, İzmir'de yaşayan Rum nüfusun fazlalığına ve İngiltere'nin desteğine güveniyordu. İngiltere, Doğu Akdeniz'de özellikle donanması bakımından güçlü bir İtalya yerine kendisine bağımlı ve daha zayıf Yunanistan'ı destekledi. İngiltere, gizli antlaşmalarla İtalya'ya İzmir'i vaat eden antlaşmanın altında imzası olmasına rağmen, bunu sabote edecek eylemlere daha önceden başlamıştı. Bunun için St. Jean de Maurienne Antlaşması'nın ilgili hükûmetlerin onayına tâbi olduğunu hatırlattı. Rusya'nın savaştan çekilmesiyle İngiltere ve Fransa, önsözü ve 9. maddesine dayanarak, İtalyan hükûmetine St. Jean de Maurienne antlaşmalarının geçersiz olduğunu bildirdiler.¹⁸

Müttefiklerinin bu tavrının giderek belirginleştiğini gören İtalya, hedeflerine kendi gücüne dayanarak ve oldubittiler yaratarak ulaşmaya karar verdi. Yunan hedeflerinin Türkler için ölüm getireceğini bildiğinden, Türklerle dostluk siyasetine önem verdi. Bu yaklaşımla, Müttefiklerinden bağımsız bir Türkiye politikası takip etti. Aynı zamanda Türklerle iş birliği yaparak, daha doğrusu Türklerin Yunana karşı korku, nefret ve endişesinden faydalanarak, esasında Türklerin aleyhine olan hedeflerine Türklerin yardım ve desteğiyle ulaşmayı planladı. Bütün bunların sahneleneceği ilk yer İzmir idi ve diplomatik oyun mütarekeden hemen sonra başladı. Sonraki sürecin ne denli zor geçeceğini en iyi gösteren olay ise İngiliz subayı Binbaşı Alan Dickson'ın İzmir'e gelişi.

İngiliz subayın İzmir'e gelmesindeki amaç, haberleşme hatlarını onarmak ve Müttefiklerle Osmanlı Devleti arasında resmî haberleşmeyi yeniden başlatmaktır.¹⁹ Binbaşı Dickson komutasında bir İngiliz gemisi 6 Kasım 1918'de İzmir'e geldi. Rumların Binbaşı Dickson'ı gövde gösterisi yaparak karşılamaktaki amaçları, İtilaf Devletleri'ni etkilemek, İtalya'ya ve Türklere güçlerini göstermektir. İzmir'deki hazırlıklara günlerce önceden başlayan Rumlara taşradan da destek geldi. Metropolithane tarafından yapılan organizasyonlarla İzmir çevresindeki Rumlar trenlerle İzmir'e taşındı. Kentteki Rum basımevlerinde Yunan bayrak ve rozetleri basılırken, Rum marangozlar da bayrak direkleri hazırlayarak bunları mavi-beyaza boyamakla meşguldü.²⁰

İzmir'de yaşanan bayrak asma yarışı İzmir basınında da haber yapıldı. İzmir gazetelerinden biri, yabancıların ülkelerinin bayraklarını keyfi olarak asmalarının yasak olduğunu hatırlatırken²¹ *Köylü*'de kentte Rum ve İtalyan cemaatleri arasında yaşanan bayrak dağıtma yarışı hakkında bir makale yer aldı. "Çok Önemli Bir Mesele" başlıklı yazıda verilen bilgilere göre kentte yaşayan Rum ve İtalyanlar daha önceden hazırladıkları bayrakları dağıtmaktadır. O ana kadar İtalyanların on iki bin, Rumların da bunun iki katı kadar Yunan bayrağı dağıttığını bildiren gazete iki unsurun böyle davranmaktaki hedeflerinin müttefiklerine güçlerini göstermek olduğunu yazdı. Tabloyu böyle çizen *Köylü*, bu çabaların Türklere yarattığı tepkiyi "Aç tavuk kendisini buğday ambarında görür" Türk atasözüyle yorumladı. Gazete, şehirde Rum ve İtalyanların hareketlerinin "Türklere ve İslamlara karşı düşmanca" olarak görüyor. Yerel hükûmeti de uyaran *Köylü*, bu iki topluluğun yaratacakları çatışmalarla memleketin asayişini bozabileceklerine dikkat çekerek idarecileri ve polisi açık-gözlü davranması konusunda uyardı.²²

¹⁸Grassi, "Trablusgarp'tan Kurtuluş Savaşı'na İtalyan Politikasında İzmir", 102-103.

¹⁹Celal Bayar, *Ben De Yazdım, Milli Mücadeleye Giriş* 5, (İstanbul: Sabah Kitapları, 1997), 128.

²⁰*Anadolu*, 10 Teşrinisânî 1918; Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922, Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, (Ankara: Ayraç Yayınevi, 1997), 79.

²¹*Anadolu*, 4 Teşrinisânî (Kasım) 1918.

²²*Köylü*, 4 Teşrinisânî (Kasım) 334. (1918).

Binbaşı Dickson'ı, kendisine ekmek ve tuz sunan Ortodoks din adamları karşıladı. Rıhtımdaki birçok kafe ve kamusal işletmenin duvarları mavi-beyaz bayraklarla donatıldı.²³ İngiliz subayını “zito” (yaşa) sesleriyle karşılayan Rum kalabalık, “İtalya karşıtı propagandayı yöneten”²⁴ doktor avukat olan Rum Stefanopulos tarafından idare ediliyordu. Ayafotini Kilisesi'nde bir araya gelen yirmi bin Rum, özel olarak hazırladıkları büyük bir Yunan bayrağını törenle kiliseye astı.²⁵

Rum kalabalık, kendilerine rakip olarak gördüğü İtalyanlar tarafından işletilen yerlere saldırmıştır. Doktor Stefanopulos Rum kalabalığı bir İtalyan tarafından işletilen bir sinemaya yönlendirmiştir. Doktor Stefanopulos, Pathé Sinemasına Yunan bayrağı çekirmek istemiş, itiraz eden işletmeci İtalyan tebaasından Garroni'yi yaralamış ve aşağılamıştır. Söz konusu şahsın karşı koyması üzerine sinemanın camlarını kırdırmıştır.²⁶

İzmir gazetelerinin verdiği bilgilere göre Rum taşkınlıkları gece geç saatlere kadar devam etti. Kentte yaşayan Türklerin duygularına da tercüman olan *Köylü* gazetesi yaşananları özetle şöyle aktardı:

Günlerden beri hazırlanmış olan bu taşkınlıklar muhterem misafirlerimizin ve İzmir'de oturan öteki İtilaf tebaasının bile nefret duygusunu uyandırmış idi... Biz hepsine seyirci idik. Bir taraftan hükûmetin memleket halkına karşı almak üzere olduğu tedbirleri almış öte taraftan İngiliz monitörü kumandanının İtilaf Devletleri tebaasına beyanname çıkarmak üzere olduğunu öğrenmiş idik. Bunun için sustuk; ses çıkarmadık; hepsinden ziyade bizim alaka ve bağlantımız olan memleketimizin selameti için olan bitenlerin hepsine göz yumduk; sağır kulaklarla karşıladık. Gösterişleri akşama ve gece yarısına kadar sürdü. Burada yapılanlar, yapılmak istenenler pek çoktur. Fakat dediğimiz gibi deşmek memleketin selametine uygun gelmiyor. Bunun için unutmak istiyoruz. Hükûmet, askeri kuvvetleri çıkararak asayiş korudu; İngiliz kumandanlığı beyanname ile İtilaf tebaasını akıl ve mantık yoluna davet etti. Sabahleyin artık uygunsuzluklardan hiçbir hareket ortada kalmamıştı. Hamdolsun iki tarafın himmetleriyle hiç kimsenin burnu kanamadı ve bu da böylece geçti.²⁷

Binbaşı Dickson'ın İzmir'e bu gelişi bir bakıma bölgedeki Türk egemenliğinin sonunun geldiği anlamı taşıyordu.²⁸ Rumların gösterilerini “rezil tezahürat” şeklinde yorumlayan *Yenigün* gazetesi aynı günlerde Rumların, üzerine İtalyan bayrağı sardıkları bir köpeği sokaklarda dolaştırdıklarını yazdı.²⁹ İzmir'de yaşayanlar İtalyan kamuoyunda Yunanlılara ve Rumlara karşı öfke yarattı. Son gelişmeleri irdeleyen *Corriere d'Italia* gazetesi, “İzmir'de Yunan propagandasının etkili olduğunu, Rumların İtalyan bayrağını yırttıklarını ve yaşanan olaylarda yaralanmalar meydana geldiğini” bildirdi. Roma gazetesi *Il Tempo*, mütarekeden sonra Spalato'dan İzmir'e kadar geniş bölgede yaşananları İtalya'nın hakarete uğraması olarak yorumladı.³⁰

Bu gövde gösterisi ve diğer olayları, Yunanlıların ya da Rumların tek başına karar verip uyguladıkları olaylar olarak görmek yanıltıcıdır. İzmir'de Rumlarla İtalyanlar arasında yaşananları yerinde gözlemleyen İtalyan gazeteci Ernesto Vassalo'nun (1875-1940) ifade ettiği gibi İngilizler Rumları koruyordu.³¹ Rum olaylarının bir yönüne daha dikkat çekmek gerekir ki, hedefleri sadece İtalyanlar değildi. Bu gibi olaylarla Rumlar, Türkleri de sindirmeyi amaçlıyorlardı. Böyle olunca Rumlara karşı doğal bir iş birliği yaşandı. İtalya

²³Leon Kontene, “L'Italie et la communauté juive d'Izmir durant l'occupation grecque (1919-1922)”, *Smirne e l'Italia, comunità, relazioni, istituzioni*, a cura di: Francesco Pongiluppi, Luis Miguel Selvelli, (Atene: ETPbooks, 2022), 117.

²⁴Archivio Centrale dello Stato- Presidenza del Consiglio dei Ministri, Guerra Europea 1919, 457-Bu. 214-19-29-17.

²⁵Bayar, *Ben de Yazdım* 5, 128.

²⁶*Anadolu*, 11 Teşrinisâni (Kasım) 1918; Berber, *Sancılı Yıllar*, 80-81.

²⁷*Köylü*, 8 Teşrinisâni (Kasım) 334. (1918).

²⁸Leon Kontene, “L'Italie et la communauté juive d'Izmir durant l'occupation grecque (1919-1922)”, *Smirne e l'Italia, comunità, relazioni, istituzioni*, a cura di: Francesco Pongiluppi, Luis Miguel Selvelli, (Atene: ETPbooks, 2022), 117.

²⁹*Yenigün*, 9 Teşrinisâni (Kasım) 1918.

³⁰Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, çev. Hakkı Devrim, (İstanbul: Kaynak Kitaplar, 1974), 50.

³¹Ernesto Vassalo, “Come fu preparata l'occupazione”, *Il Tempo*, 7 Giugno 1919.

Hükûmeti de bir takım önlemler aldı. İzmir'deki olayların dikkati çeken bir yönü de İtalya ve Yunanistan yetkilileri arasında yaşanan rekabet ve karşı propagandadır. İtalyanlar, İzmir'de Yunan-Rum propagandasına karşı mücadele etmek üzere Kasım 1918'de, *Le Levant* isimli bir gazete çıkarttılar.³² Yunan ve Rum tarafı bu gazetenin bir Türk-İtalyan yayını olduğu fikrindeydiler.³³ Yunanlılara göre İzmir'deki İtalyan propaganda girişimleri şu şekilde gerçekleşiyordu: İtalyan Hükûmeti tarafından İzmir'e gönderilen ajanlar "milliyetçi Türklerle" bağlantı kurmaya çalışıyor; hatta İtalya bu amaçla İzmir'deki Türk basınındaki bazı gazete ve yazarlara "İzmir'in İtalya tarafından işgal edilmesini istiyoruz" yönünde yazılar yazması için para veriyordu.³⁴ Yunanlıların daha etkili olduğunu gören İtalya Hükûmeti, İzmir ve civarında etkili propaganda ve iş birliği yapılabilecek Türkler bulmak üzere gazeteci Ernesto Vassalo'yu da casusluk faaliyetlerinde bulunması için İzmir'e gönderdi.

2. Rekabetin Sertleşmesi

Mütarekeden sonraki dönemde İtalya ile İngiltere ve Fransa arasındaki ilişkiyi "müttefiklik" olarak yorumlamak son derece güçtür. İngiltere ve Fransa'ya göre İtalya kazanılan zaferde hiçbir katkı sağlamamıştır. Bu nedenle İtalya'nın Adriyatik ve Anadolu'daki talepleri ölçüsüzdür. İtalyanlar, galip geldikleri halde müttefikleri tarafından âdeta mağlup muamelesi görmeyi sindiremediler. Bu kırınglık ve öfke İtalya ile Yunanistan arasındaki ilişkileri "düşmanlık" olarak nitelemeye götürecektir.

İtalya'nın Atina Elçisi Romano Avezana, (1867-1949) Dışişleri Bakanı Sidney Sonnino'ya, (1847-1922) 9 Kasım 1918'de gönderdiği telgrafta, süreçle ilgili çarpıcı değerlendirmelerde bulundu. Elçiye göre: "İtalyan ordusunun savaşın son anında kazandığı yıldırım zafer, Yunanistan'da, İtalya'nın İzmir'i işgal edeceği kuşkusunu doğurdu." Diplomata göre Rumların bazı yerlerde İtalyanlara karşı düşmanlık gösterilerine varan tepkiler göstermesinin sebebi bu kuşku ve endişedir. Bunu merkeze bir örnekle açıklayan Avezana, Pire'deki İtalya donanmasına ait Liguria'nın komutanının, olası olumsuzlukların önüne geçmek için subaylarına sivil kıyafetler giymeleri emrini verdiğini Roma'ya ilettili. Büyükelçi Avezana'ya göre İtalyanlarla Yunanlılar arasında yaşananların muhtemel sonucu, iki ülkenin aralarında anlaşmalarının giderek zorlaştığıdır.³⁵

İtilaf Devletleri I. Dünya Savaşı başlayınca kapatmak zorunda kaldıkları İzmir'deki diplomatik temsilciliklerini Mütarekeden sonra yeniden açtılar. İtalyanlar da aynı yolu takip ederek savaştan önceki diplomatik temsilciliklerini ve çeşitli kuruluşlarını yeniden açmaya başladılar. Özellikle konsoloslukların açılması, müttefikleriyle rekabet açısından önemli olduğu kadar vatandaşlarını korumak için de gerekliydi. Dışişleri Bakanı Sonnino, Londra Büyükelçisi Guglielmo Di Francavilla Imperiali'ye ve Paris Büyükelçisi Bonin Longare'ye 10 Kasım 1918'de gönderdiği telgrafta, her iki büyükelçiden de, nezdinde bulundukları hükümetlerin Türkiye'ye konsolosluk memurları göndermeleri halinde derhal bildirmelerini istedi. Sonnino, Imperiali'ye de İngiliz Konsolos Yardımcısı Metellino'nun İzmir'e gittiğini yazdı.³⁶ Takip edilenler yalnızca İngiltere ve Fransa değildi, Yunanlılar da İtalyan takibi altındaydı. Atina'daki İtalya Elçisi Avezana 19 Kasım 1918'de Sonnino'ya, Müttefik filolarla birlikte İstanbul'a giden Atina Deniz Ataşesi Mario Arlotta'dan aldığı iki mektubu ilettili. Avezana, İtalyan subayın İzmir'in Müttefikler tarafından olası işgali ve Yunanistan'ın

³²Grassi, "Trablusgarp'tan Kurtuluş Savaşı'na İtalyan Politikasında İzmir", 41.

³³Berber, *Sancılı Yıllar*, 165.

³⁴Gürhan Yellice, "Megali İdea Mı Mare Nostrum Mu? Mondros Mütarekesi'nden İzmir'in İşgaline İtalyan-Yunan İlişkileri ve Propaganda Savaşı, 1918-1919", *Tarih Okulu Dergisi*, 11, XXXVI (Ekim 2018), 200.

³⁵*I Documenti Diplomatici Italiani*, sesta serie: 1918-1922, I (4 Novembre 1918-17 Gennaio 1919), (Roma: Ministero Degli Affari Esteri, 1955), 44-45, Belge: 86.

³⁶*I Documenti Diplomatici Italiani*, 51, Belge: 99.

buna katılımını daha iyi takip etmek için, İtalyan tümenleriyle birlikte İstanbul'a gittiğini yazdı.³⁷ İzmir'de İtalyan temsilciliklerin açılması Müttefiklerle eşitlik ve dengenin sağlanması anlamına geliyordu. Öte yandan sahipsiz olduklarını, ihmal edildiklerini ve cesaretlerinin kırıldığını düşünen İtalyan cemaatine de moral vermek ve sahip çıkmak demektir.³⁸

İstanbul'daki İtalya Yüksek Komiseri Kont Carlo Sforza, (1872-1952) Müttefiklerinin İzmir'deki faaliyetlerini yakından takip ediyordu. Dışişleri Bakanı Sonnino'ya 22 Kasım 1918'de İzmir'de yaşananları anlattığı ve bazı önerilerde bulunduğu telgrafını gönderdi. İzmir'de bir gün önce gelen bir İtalyandan, İzmir'deki İngiliz ve Fransız konsolosluklarının açıldığını ve bayraklarını astıklarını öğrendiğini bildirdi. Sforza'ya göre Emilio Manfredi gibi askerlik becerileri yüksek birisinin İzmir'e konsolos olarak gönderilmesine öncelik verilmelidir. Sforza, yazısında İzmir'de İtalyanlar için sembolik bir öneme sahip Avusturya Hastanesinin hakkında da bilgiler verdi. Bir İtalyan gizli görevlisinin hastanenin İtalya himayesine verilmesi için çabalarken kendisinin de Türk yetkilileriyle görüşmeler yapacağını ilettili. Sforza, İzmir'de sınırlı olan İtalya nüfusunu artırmak için de bir çözüm buldu. Savaşı kaybeden Levanten Avusturyalıların sınır dışı edilmesi söz konusuydu. Bu gibi kişiler, sınır dışı edilmeyi önlemek için İtalyanlara müracaat etmeye başladılar. Sforza, talepte bulunan Levanten Avusturyalıları veya Adriyatik kökenli Avusturyalıları İtalyan korumasına almak suretiyle İzmir'de, Rumların beşte biri kadar olan İtalyan cemaatinin sayısının artırılacağını ileri sürdü.³⁹

İtalyanlarla Rumlar arasındaki güç gösterisi ve propaganda çalışmaları devam etti. 7 Ocak 1919'da bir İtalyan ve bir Yunan savaş gemisi İzmir'e geldi. Gemilerle gelen bir İtalyan ve bir Yunan siyasî temsilci şehre yerleşti.⁴⁰ İzmir'e İtalyan temsilcisi olarak gelen Emilio Manfredi, 28 Şubat 1919'a kadar İtalyan belgelerine göre "İzmir Mütareke Komiseri" (commissario di armistizio a Smirne)⁴¹ Türk kaynaklarına göre de "İzmir İtalya Siyasi Temsilcisi" idi. Yunanlıların iddiası, İtalyan Temsilci Manfredi'nin Türklerle işbirliği içerisinde ve Rumlara karşı faaliyetlerin içinde yer aldığı yönündeydi.⁴²

İtalyanlara karşılık Yunan-Rum ikilisi de boş durmuyordu. İzmir'deki Yunanlar ve Rumlar işi azıttılar. Yunan-Rum ittifakı, İtalyan karşıtı tutumunu giderek sertleştirerek radikal bir düzeye taşıdılar. İş şiddete döken Rumlar, 21 Ocak 1919 günü bir İtalyanı boğazlamak suretiyle öldürdü. İzmir gazetesi *Müşâvât*, "Karşı-yaka Olayı" şeklinde nitelediği cinayeti "memleketin güvenliğini tehdit eden" bir olay ve bunu yapanları da "serseri" olarak niteledi. İtalyan Armago'yu öldürmek için boğazlanmasını "caniyaneye teşebbüs" olarak yorumlayan gazete, polisin olayın faillerini bir an önce bulup ortaya çıkarmasını talep etti.⁴³ Diğer bir İzmir gazetesi *Sulh ve Selamet*'in bildirdiğine göre İtalyan komutan olaya müdahil olarak tahkikat yaptı. İzmir polisini de eleştiren *Sulh ve Selamet*'in konu hakkındaki haberi şöyledir:

Şimdiye kadar zabıtamız hakkında bir şey yazmadık, söylemedik. Polis Müdürü Cemil Bey'in icraatına intizar ettik. Fakat maalesef vukuat devam ediyor. Dün Yunan kumandanının müdahalesine sebebiyet veren Bayraklı cinayetini bugün İtalya kumandanını tahkike sevk eden Karşıyaka vakası takip etti. Acaba zabıtanın bu aczi nedir? Ne vakte kadar devam edecektir? Eğer zabıtanın aczi sayesinde memleket anarşi içinde, hayatımız daima tehlikede kalacaksa halk zabıtasını kendisi teşkil etmeli. İcabında; evet aramızda milis teşkilatı yapmalıyız. Fakat bundan sonra artık Bayraklı ve Karşıyaka vakaları gibi üzüntü verici olaylara meydan vermemeliyiz.⁴⁴

³⁷ *I Documenti Diplomatici Italiani*, 120, Belge: 239.

³⁸ Grassi, "Trablusgarp'tan Kurtuluş Savaşı'na İtalyan Politikasında İzmir", 33.

³⁹ *I Documenti Diplomatici Italiani*, 142, Belge: 289.

⁴⁰ *Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, (Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1999), 213.

⁴¹ *I Documenti Diplomatici Italiani*, sesta serie:1918-1922, II, (18 Gennaio-23 Marzo 1919), (Roma: Ministero Degli Affari Esteri, 1980), 765.

⁴² Ediz, *Batı Anadolu'da Yunan İşgali*, 27.

⁴³ *Müşâvât*, 22 Kânûnisânî (Ocak) 1919.

Müttefikler mütarekeden sonra İzmir'de "Abluka ve Seyrû Sefer Komutanlığı" kurdular. İtalyan Gemi Kaptanı Carlo Grenet'in başında bulunduğu komutanlığın İngiliz ve Fransız üyesi vardı. Komutanlığın görev sahası içerisinde bulunan Edremit, Ayvalık, Bodrum, Marmaris ve Antalya'da birer şubeleri açılacaktı.⁴⁵ Müttefiklerin İzmir'de mütarekeyi denetlemek için oluşturdukları askeri makamlarda görevli İtalyan askeri makamları emrine askerler de gönderildi. Sahillerin korunmasına memur İtalyan komutanın emrine verilen yirmi İtalyan askeri 23 Şubat 1919 günü İzmir'e geldi.⁴⁶ Grenet'in İzmir'deki bürosu, Ayvalık, Bodrum, Fethiye ve Antalya'daki şubelerin merkezi olarak bütün İtalyan memurlarının organizasyonunu yapıyordu. Bunlara paralel olarak Yüzbaşı Vincenzo Fago idaresindeki İzmir İtalyan İstihbarat Bürosu, Atina'da askeri ataşe Albay Mario Caracciolo ile General Elia arasında eşgüdüm halinde çalışmaktaydı.⁴⁷ Mütarekeden sonra Osmanlı Devleti'nin jandarma kuvvetlerinin kontrolü için de müfettişlikler kuruldu. İzmir'deki müfettişlik dairesine İtalya adına Binbaşı Arturo Carossini tayin edildi.⁴⁸ Siyasi temsilciliğin ve diğer bazı İtalyan kuruluşlarının açılması İtalya için her açıdan İzmir'de varlığını göstermek amacı taşıyordu.

Mart 1919'da İzmir'deki İtalyan temsilcileri arasında bir görev değişikliği meydana geldi. Emilio Manfredi'nin yerine Tommaso Carletti, İzmir Başkonsolosu oldu.⁴⁹ *Müsâvât*'ın 14 Martta, "Bugün İtalya devletin İzmir Konsolosu şehrimize gelmiştir"⁵⁰ diye haber verdiği bu görev değişikliğini *Köylü* gazetesi şöyle duyurdu: "Geçenlerde İzmir'e gelmiş olan Mösyö Carletti cenaplarının daha evvel buradan gitmiş olan Mösyö Manfredi'nin yerine İtalya Hükûmeti'nin İzmir mümessilliğini yapacağı işitilmiştir. Mösyö Carletti cenapları daha önce İzmir başkonsolosluğunda bulunmuşlardı."⁵¹ Görevine başlayan Carletti, Sforza'ya Rumların İzmir'de devamlı artan faaliyetleri nedeniyle İzmirli yerel yöneticilerin de yaklaşan bir Yunan çıkartmasından korktuklarını yazdı. Carletti, Yunan birliklerinin Midilli, Sakız ve Sisam'da toplandıklarından emin olduğunu da ekledi.⁵² Vali Ahmet İzzet Bey, 27 Mart günü beraberinde Hukuk İşleri Müdürü Dimitraki Efendi olduğu halde İtalya Temsilcisi Carletti'yi makamında ziyaret etti."⁵³

16 Nisan günü "Abluka ve Seyrüsefer Komutanlığı'nın başındaki Carlo Grenet, Vali İzzet Bey'i ziyaret ederek defterdarın da katıldığı bir görüşme yaptı.⁵⁴ İzzet Bey, 29 Nisan günü öğleden sonra İzmir limanına gelen⁵⁵ ve kendisini ziyaret eden İtalyan Caio Duilio drenotunun süvarisine 1 Mayıs günü iadeiziyarete bulundu.⁵⁶

Bir kısmı resmî olan bu ilişkiler ve iş birlikleri tahmin edileceği gibi, Yunanlıların ve İngilizlerin dikkatini çekti. Yunanlılar, İzmir'deki İttihat ve Terakki komitesinin İtalyanların maddi ve manevi yardımları sonucu kendilerine karşı koyma cesaretini buldukları düşüncesindeydiler. İzmir'deki Yunan Sansür Kurulu'nun Müdür Yardımcılığını yapan Mihail Rodas'a göre, aldığı nişanlardan son derece yetenekli olduğu anlaşılan İtalyan donanması kaptanlarından Grenet, İzmir'deki Türk-İtalyan faaliyetinin lideri konumundaydı. Kramer Palas'ta kurduğu karargâhında İttihat ve Terakki mensuplarını kabul ediyordu. Grenet'in sekreterliğini yapan

⁴⁴ *Sulh ve Selamet*, 22 Kânûnisânî (Ocak) 1335. (1919).

⁴⁵ *Türk İstiklal Harbi I*, s. 197.

⁴⁶ *Sabah*, 26 Şubat 1919.

⁴⁷ Cecini, "Militari italiani e intelligence a Smirne...", 90-91.

⁴⁸ Mevlüt Çelebi, *İtalya Penceresinden Mondros'tan Kurtuluşa İzmir*, (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2023), 36.

⁴⁹ Carletti, Türk kaynaklarında "siyasi temsilci" olarak bildirilirken, İtalyan resmi kaynaklarında "İzmir Başkonsolosu" olarak geçmektedir. *I Documenti Diplomatici Italiani*, sesta serie:1918-1922, II, 751.

⁵⁰ *Müsâvât*, 14 Mart 1919.

⁵¹ *Köylü*, 19 Mart 335. (1919).

⁵² *I Documenti Diplomatici Italiani*, sesta serie:1918-1922, II, 707, Belge: 945.

⁵³ *Köylü*, 28 Mart 335. (1919).

⁵⁴ *Ahenk*, 17 Nisan 1335. (1919).

⁵⁵ *Müsâvât*, 30 Nisan 1919.

⁵⁶ *Ahenk*, 2 Mayıs 1919; *İslahât*, 2 Mayıs 1919.

İttihatçı Ferit Bey'in hanımı, Türkiye ile İtalya'yı birleştiren bir köprü durumundaydı. Bir İtalyan torpidosu bu kadının emrine tahsis edilmişti. Ferit Bey sık sık Rodos'a giderek oradaki İtalyan makamlarından aldığı buyrukları bu torpidonun yanaştığı Anadolu kıyılarındaki Türklere aktarıyordu. İtalyan ajanlar İzmir'deki yabancı uyruklu bazı kişileri İtalyan vatandaşı yapmak için girişimlerde bulunuyor, bu amaçla bu kişilere para veriliyordu. İtalyan Konsolosu Manfredi, İtalyan vatandaşlığına geçmek isteyen Türkleri kabul edeceğini açıklamıştı.⁵⁷ Bu ilişkinin Türkler tarafından memnuniyetle karşılandığı hakkında başka bir bilgiye daha sahibiz. İşgalden hemen önce bölgeyi gezen bir İngiliz denetim subayının izlenimine göre Türklerin memnun oldukları ve güvendikleri tek devlet İtalya'ydı.⁵⁸

İzmir Rumlarını heyecanlandıran ve sevinç gösterileri yapmalarına yol açan bir olay da Yunan savaş gemisi Averoff zırhlısının 16 Nisan günü İzmir'e gelişi. Olaya tanık olan iki İtalyan gazetecinin yazdıkları durumu daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır: Eridano imzasıyla İzmir'de 25 Nisan günü kaleme alınan "Yunan Provokasyonları Devam Ediyor" başlıklı yazıda, Paris'te bulunan Venizelos'un komitacılık yapmayı sevdiği dile getirilerek Atina Hükûmeti'nin açıkladığı gibi Paskalya günü meşhur Averoff gemisinin İzmir'e geldiği hatırlatıldı. Yazar, Averoff'u "Yunan deniz zaferlerinin sembolü" olarak tanımladıktan sonra geminin İzmir'e gelişinin yerli Rumlarda yarattığı etkiden söz etmektedir. Geminin gelişini, "gemi sanki kenti fethetmeye gelmiş gibi" diye yorumlayan Eridano, Rumların, Averoff'un gelişini şiddet de içeren büyük gösterilerle kutladıklarını belirtiyor. Rumların, bunu vatanseverliklerini göstermek için bir fırsat olarak gördüklerine işaret eden gazeteci, yapılan gösterilerde hedef olarak görülen İtalyan cemaatinin şiddete maruz kaldığına dikkat çekiyor. İzmir'de Rum halkla Osmanlı güvenlik güçleri arasında yaşanan olaylardan da söz eden yazar, 22 Nisan günü bir Türk vatandaşıyla bir Yunan askerinin öldüklerini bildiriyor. İzmir'de yaşanan olumsuzlukların sorumluluğunun büyük oranda Rum basınında olduğu görüşünü dile getiren Eridano, Averoff'un komutanı Mavrudis ile Rum Metropolit Hrisistomos'u sorumlu tutuyor ve önemli bir noktaya parmak basıyor: "Her zamanki gibi Hristiyanların Türkler tarafından katledildiği komedisiyle karşı karşıya kalacağız ve bu uydurmalar Barış Konferansı'na taşınacak. Fakat bundan sonra gerçek sorumluların kimler olduğunu bilmek gerekiyor. Bunun için meydana gelen aşağıdaki olayları tespit etmek gerekiyor:

1. Yunan Kızılhaç'ı tıbbi malzeme getirdi. Gerçekte mühimmat getirdi.
2. Averoff'un komutanı, her türlü kontrole rağmen, gemisinden kasalar dolusu el bombası indirip bunları düzenli bir şekilde Yunan Hastanesine ve kentteki çeşitli kiliselere taşıttı.
3. Her hafta, Yunan askerlerinin sivil kıyafetlerle ve Atina'da hazırlanan sahte pasaportlarla sivil göçmenler gibi şehre girmeleri devam ediyor. Şimdi artık İzmir'de herkes tarafından bilinen bu trafik Yunan donanmasına mensup Adriaticos ve Iperochi gemilerinin komutanları tarafından idare ediliyor ve Müttefik Polis Kontrolünden kaçırılması hususunda yardım ediliyor. Hatta bazı yolcuları gemilerinin kamaralarına saklayacak kadar ileri gidiyorlar.⁵⁹

Diğer İtalyan gazeteci Ernesto Vassalo da Rumların, Averoff zırhlısının gelişini, Yunan donanmasının gücünün göstergesi olarak sevinçle karşıladıklarını kaydetmiştir. İzmir'deki Rum ev ve iş yerlerinin, Yunan bayraklarıyla donatıldığını yazan Vassalo, İtalyan bayraklarının eksik olduğundan söz etmiştir. İtalyan gazeteci o zamana değin Yunanistan ve Rumların faaliyetlerini değerlendirirken Yunanistan'ın, Mütarekeden hemen sonra Anadolu sahillerini bloke ettiğini yazdı. Böylece bölgeye yerleşmek için propagandaya ve faaliyetlere başladı. İtalyan gazeteciye göre bu çalışmaların amacı, İzmir'le birlikte Aydın vilayetinin kalan kısmı ve özellikle İzmir-Ayvalık sahiline egemen olmaktır. Vassalo, Yunanlıların bu iş için adaları nasıl kullan-

⁵⁷Berber, *Sancılı Yıllar*, 264-265; Yellice, "Megali İdea Mı Mare Nostrum Mu?", 201.

⁵⁸Ediz, *Batı Anadolu'da Yunan İşgali*, 31.

⁵⁹Eridano, "La situazione a Smirne", *Il Tempo*, 2 Maggio 1919.

dıklarını da anlattı. Sahilin Yunan tarafında yer alan Sisam ve Midilli adaları işlerini kolaylaştırıyordu. Öte yandan Mütarekeden sonra pek çok Rum; göçmen, Kızılhaç görevlisi ve tüccar olarak Türkiye'ye geri döndü. Bunlar İzmir ve Ayvalık'a bol miktarda silah ve mühimmat getirdi. Türk yetkililer, bazı protestoda bulundular; kontrolü ellerinde tutan İngiliz ve Fransızlar görmezden geldiler veya tolerans gösterdiler. Gazeteci, İzmir'e binlerce nüshası gelen Atina gazetelerinin, Yunanlıların Anadolu kıyılarına geri döneceğini iddia ve talep ederek halkı heyecanlandırıldığını belirtti. Gazeteler, dergiler ve Paris'teki çalışmalarıyla Venizelos, İzmir'in Yunanistan'ın hakkı olduğu konusunda konferans çevrelerini etkilemeye çalıştı.⁶⁰

İzmir'in İtalya'ya mı yoksa Yunanistan'a mı verileceğine Paris'te karar verilecekti ve adı geçen kentin geleceği hakkındaki müzakere ve pazarlıklar Nisan sonuna doğru önemli bir aşamaya gelmişti. Nihayet, 21 Nisan günü İngiltere ve Fransa Temsilcileri İtalya'ya, Anadolu ve İzmir hakkındaki isteklerinden vaz geçmeleri karşılığında, Adriyatik'teki İtalya isteklerini desteklemeyi teklif ettiler. Ancak, bu kez de Wilson, Adriyatik konusunda İtalya'nın karşısında yer aldı.⁶¹ Fiume konusunda Müttefik devlet başkanları arasında yapılan sert müzakerelerde müttefiklerinden beklediği desteği bulamayan İtalya Başbakanı Vittorio Emanuele Orlando, (1860-1952) 24 Nisan'da Paris'ten ayrılarak ülkesine döndü. İtalyanların konferansı terk ettiği dönemde daha rahat hareket eden Müttefikler, İzmir'in Yunan birlikleri tarafından işgali kararını fazla zorlanmadan aldılar. İtalyan askerî makamları arasındaki yazışmalarda Nisan 1919'un ortalarından itibaren İzmir'e bir Yunan çıkarmasının her an gerçekleşebileceği ifade edilmekteydi.⁶² İtalyan askerî makamlarının ön görüşünü haklı çıkaran gelişmeler de yine İtalyanlar tarafından yapıldı. Konferanstan ayrıldıktan sonra Anadolu'da Müttefiklerine rağmen hareket eden İtalya, dolaylı olarak İzmir'in Yunanistan'a verilmesini kolaylaştırdı. 29 Nisan'da İtalya'nın Caio Duilio ve Artigliere gemilerinin İzmir'e gelmesi⁶³ Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson ve Lloyd George'un tepkisine yol açtı. Wilson'a göre bu durum, "İtalya'nın saldırganlığının ve barışı tehdit edişinin bir göstergesiydi."⁶⁴ İngiltere Başbakanına göre de, "İtalyanlar, Trablusgarp'ta yaptıkları gibi Anadolu'yu bir oldubitti şeklinde işgal ederlerse onları Anadolu'dan çıkarmak zor olurdu. İzmir meselesini halletmek için 2-3 Yunan alayının şehre girmesi için Venizelos'a izin verilmeliydi."⁶⁵

Müttefikler arasında bu konu görüşülürken, 2 Mayıs'ta bir İtalyan savaş gemisinin daha İzmir'e geliş endişelerini artırdı. İzmir'deki İtalyan tebaası da şehrin yakında İtalya askerleri tarafından işgal edileceği söylentisini yayıyordu.⁶⁶ İzmir'deki Osmanlı makamları da limandaki İtalyan gemilerinde görülen hareketliliği şehrin işgaline bir hazırlık olarak değerlendirdiler. XVII. Kolordu Kumandanı Ali Nâdir Paşa bu konu hakkında Harbiye Nezareti'ne 5 Mayıs'ta gönderdiği kısmen sadeleştirdiğimiz telgrafında şunları yazdı:

İtalyan Caio Duilio drednotunun en alt kamaralarında silahlı iki bölük tam teçhizatlı askerlerinin gizlenmiş olduğu tahkikat ile teyit etmekte olduğu ve İtalyanların bugünlerde İzmir'i işgal etmek fikri ve hazırlığında bulunduklarına dair vâki olan istihbaratın bugün Demokres zırhlısının limanı terk etmesiyle daha ziyade meseleye ehemmiyet verilmekte bulunduğu mâruzdur.⁶⁷

Biz, İtalyan kaynaklarında ve çalıştığımız İtalyan arşivlerinde, İtalyanların İzmir'i işgal etmek için hazırlık yaptıkları yönünde bir bilgi ve belgeye rastlamadık. Tam aksine, bazı diplomatların İzmir'in İtalyan asker-

⁶⁰Ernesto Vassalo, "Come fu preparata l'occupazione", *Il Tempo*, 7 Giugno 1919.

⁶¹Federico Curato, *La conferenza della pace 1919-1920*, II, (Milano: Istituto per gli Studi di Politica Internazionale, 1942), 312.

⁶²Çelebi, *İtalya Penceresinden*, 64.

⁶³Müşâvât, 30 Nisan 1919.

⁶⁴Michael Llewelyn Smith, *Anadolu Üzerindeki Göz*, çev. Halim İnal, (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1978), 89.

⁶⁵Yuluğ Tekin Kurat, "Batılı Kaynakların Işığında İzmir'in İşgali Sorunu", (15 Mayıs 1919), VII. Türk Tarih Kongresi, *Kongreye Sunulan Bildiriler*, II, içinde, (Ankara: TTK Yayını, 1973), 846.

⁶⁶Sevilay Özkes, *Mihail Rodas'ın Anıları ve Önemi*, (Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1992), 51.

⁶⁷Çelebi, *İtalya Penceresinden*, 65.

leri tarafından işgaline sıcak bakmadıkları gibi, bu fikirlerini ilgili yerlere tekraren bildirdiğini görüyoruz. Mütarekeden sonra İtalya'nın Türkiye siyasetinin mimarlarından olan Carlo Sforza onlardan birisidir. Yüksek Komiser Sforza, 11 Nisan 1919'da gönderdiği telgrafında ifade ettiği "İzmir'de siyasi durum değişmedikçe, oraya herhangi bir İtalyan birliği göndermenin uygun olmadığı fikrini" bakana 20 Nisanda gönderdiği telgrafında da tekrarladı.⁶⁸ İtalya, İzmir'e sahip çıkmak için her yola başvururken, fiili olarak işgal etmek ya da asker çıkarmak gibi bir tercihi olmamıştır. Doğrusu o dönemde İtalya'nın Müttefiklerine rağmen İzmir'i işgale cesaret edebileceklerine de ihtimal vermiyoruz. Ancak İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin kesinleşmesi İtalyanların Anadolu'da daha kolay hareket etmelerine ve bu hareketlerin de yeni işgallere yol açtığını biliyoruz.

Konferansta İtalyanların yokluğunda süreç Yunanistan'ın istediği şekilde gelişirken, işgal izninin bir an önce verilmesi için İngiltere Başbakanı Lloyd George, elinden geleni yapmaktaydı. Lloyd George, Konferanstan İzmir'in Yunanistan'a verilmesini isterken, yanlış bilgi vermekten de geri durmadı ve 5 Mayıs'ta, İtalyanların Marmaris'i işgal ettiklerini söyledi. Oysa Marmaris İtalyanlar tarafından henüz işgal edilmemişti. Neticede İngiltere Başbakanı Lloyd George, Fransa Başbakanı Georges Clemenceau ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson 6 Mayıs'ta Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmalarına izin verdiler. Böylece; İtalya'nın Doğu Akdeniz'deki her türlü yayılmacı hareketini kökten önlemeyi amaçlayan İngiltere de istediğini elde etmiş oldu. Bu karar İtalyanlara resmi olarak bildirilmeden önce İtalyanların konferanstaki gelişmelerden şüphelendikleri ve bazı öngörülerde bulundukları anlaşılmaktadır. Mesela Dışişleri Bakanlığı Sekreteri Bianchieri, Sonnino'ya 11 Mayısta, "yola çıkan sekiz buharlı Yunan gemisinin muhtemelen İzmir'i işgal edecek askerleri taşıyacağını" yazması bu görüşü desteklemektedir. Konferansın kararı Paris'e dönen İtalya Başbakanı Orlando'ya Fransa Başbakanı Georges Clemenceau tarafından 12 Mayısta bildirildi.⁶⁹ Orlando'nun bu kararı kabul etmekten başka yapacak bir şeyi yoktu. Doğrusu, Konferansın 12 Mayıs tarihli tutanakları incelendiğinde de görüleceği gibi, İtalyanlar bu kararı kolay kabullendiler. Daha ileri gidip doğru düzgün bir tepki bile göstermediklerini iddia edebiliriz. Artık kolaylıkla ileri sürebiliriz ki; savaş sonrası dönemde İtalya için Fiume İzmir'den çok daha önemlidir. İtalyanların İzmir'i, deyim yerindeyse Fiume için yem olarak kullanmak istedikleri fikrindeyiz.

İzmir hakkında verilen kararı itirazsız kabul eden İtalyanlar, en azından sürecin dışında kalmamaya ve hazırlıklarını ona göre yapmaya yöneldiler. Bir diğer bürokratik işlem olarak işgal kararı ilgili İtalyan makamlarına bildirildi. 12 Mayısta Sonnino'dan Donanma Bakanı Alberto del Bono'ya gönderilen telgrafta karar şöyle bildirildi: "İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline izin verildi. Aynı zamanda, kaleleri işgal edecek eşit güçteki İtalyan Fransız İngiliz birliklerinin nezaretinde Yunanlılar şehri işgal edecekler ve orada bırakılacaklar. İşgal, son zamanlarda oradaki Rumların katledilmesi sebebiyle yapılacaktır. Müttefikler, Anadolu topraklarının paylaşılmasına dair herhangi bir işaret vermek niyetinde değiller. Türk hükümetine yirmi dört saat içinde gerçekleşmesi öngörülen işgalden on iki saat önce haber verilecek."⁷⁰

Sonuç

I. Dünya Savaşı sonunda İtalya ve Yunanistan, Doğu Akdeniz'in incisi İzmir'e hâkim olmak için kıyasıya bir rekabete giriştiler. Rekabette İtalya, söz konusu kent savaş sırasında imzalanan gizli antlaşmalarla kendisine vaat edildiği için avantajlı durumdaydı. Ancak tarihte pek çok örneği görüldüğü gibi, savaşta müttefik olan ülkeler, savaşı galip bitirdikten sonra menfaat çatışmasına girerler. İtalya ile müttefikleri İngiltere, Fransa

⁶⁸Çelebi, 65.

⁶⁹Çelebi, 66-67.

⁷⁰Çelebi, 67.

ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki böyle cereyan etti. Özellikle İngiltere, gizli antlaşmaların savaştan erken ayrıldığı için Rusya tarafından imzalanmamış olmasını diplomatik tezlerinin dayanağı olarak kullanmıştır. Rusya'nın gizli St. Jean de Maurienne Antlaşmasını imzalamadığı doğru olmakla birlikte İngiltere'nin asıl amacı İtalya'ya verilen sözleri geçersiz kılmaktır. Müttefiklerinin imzalarını inkâr etmesi İzmir konusunda İtalya'yı Yunanistan ile rekabetinde dezavantajlı hale getirdi. Yunanistan, savaşa son yılında girdiği ve kazanılan zaferde hiçbir katkısı olmadığı halde İngiltere'nin, daha doğrusu İngiltere'nin Grekofil Başbakanı David Lloyd George'un (1863-1945) sınırsız desteğine sahipti.

İzmir'e sahip olmak için İtalya ile Yunanistan arasında yaşanan rekabette Yunanistan, İtalya'dan daha avantajlıydı. Çünkü İzmir'de önemli miktarda yerli Rumun ve Yunan vatandaşının yaşaması dengeleri önemli ölçüde değiştirdi. Yunanistan bu gücü kullanarak Türklere ve onlardan çok İtalyanlara gözdağı verecek davranışlar sergiledi. Güç gösterisi öylesine bir noktaya geldi ki, İtalyan vatandaşları öldürüldü, yaralandı ve İtalyanlara ait iş yerlerine zarar verildi. Mütarekeden sonra İzmir'e Rum ve Yunan vatandaşlarının büyük bir geri göçü olduğunu gösteren İtalyan belgeleri başka bir gerçeği de gözler önüne sermektedir. Yunanlılar, İzmir'i ele geçirmek için masum ve yasal olduğu zannedilen bir takım faaliyetleri gerçek amaçlarını kamufle etmek için kullandılar. Sağlık personeli ve sağlık malzemesi göndermek gibi son derece insani davranışlar suiistimal edilmiş, sağlık personeli kimliğiyle Yunan ajan ve askeri personeli, sağlık malzemesi adına da silah ve cephane gönderilmiştir. Bu malzemenin yalnızca Türklere karşı değil, İtalyanlara karşı da kullanıldığı da görüldü.

Yunanlıların İzmir'deki gövde gösterileri, Türklere ve İtalyanlara karşı şiddete varan eylemleri Avrupa kamuoyuna yanlış yansıtıldı. "Müslümanların Hristiyanları katlettiği" şeklindeki propaganda Paris'te de etkili oldu. Her ne kadar İzmir Yunan ve İtalyan rekabetinin merkezi olmuşsa da, İzmir'e İtalya'nın mı yoksa Yunanistan'ın mı hâkim olacağının kararı Paris'te barış konferansında verilecektir. Bu nedenle İtalyan ve Yunan propagandasının merkezi olan Paris'te Yunanlılar bu konuda da son derece etkili çalışmalar yürüttüler. Çok yönlü çalışmaların semeresi ve Avrupa kamuoyunun desteğinin farkında olan Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos İzmir'i işgal etme yarışında öne geçti. İngiltere ve Avrupa'nın Yunanistan sempatisini de çok iyi kullanan Venizelos, Barış Konferansında İzmir'e asker çıkarma iznini aldı. İzmir ve hinterlandını vatan yapmak üzere Batı Anadolu'ya asker çıkaran Yunanistan'a karşı Türkler vatan mücadelesi başlattılar. Bu mücadelede İtalya, müttefiklerinden gördüğü kötü ve onurlarını rencide edici muamelenin intikamını Türklere her türlü desteği vererek aldı.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Mevlüt Çelebi (Prof. Dr.)
Author Details	¹ Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü İzmir, Türkiye 0000-0001-8244-661X ✉ mevlutcelebi@yahoo.com

Kaynakça | References

Arşiv Kaynakları

Archivio Centrale dello Stato

Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri

Gazeteler

Ahenk, 17 Nisan 1335; 2 Mayıs 1919.

Anadolu, 4, 10, 11 Teşrinisânî 1918.

Corriere della Sera, 30 Giugno 1915; 21 Agosto 1915.

Il Popolo d'Italia, 4 Agosto 1915.

Islahât, 2 Mayıs 1919.

Köylü, 4, 8 Teşrinisânî 334; 19, 28 Mart 335.

L'Avvenire d'Italia, 17 Maggio 1919.

L'Idea Nazionale, 22 Agosto 1915.

L'Osservatore Romano, 16 Maggio 1919.

Müsâvât, 14 Mart 1919. 30 Nisan 1919.

Müsâvât, 22 Kânûnisânî 1919; 14 Mart 1919; 30 Nisan 1919.

Sabah, 26 Şubat 1919.

Sulh ve Selamet, 22 Kânûnisânî 1335.

Yenigün, 9 Teşrinisânî 1918.

Araştırma-İnceleme Eserleri

A Survey of some social conditions in Smyrna, Asia Minor, May 1921. Editör Rifat N. Bali, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, (ty.)

Bayar, Celal. *Ben De Yazdım, Milli Mücadeleye Giriş 5*. İstanbul: Sabah Kitapları, 1997.

Berber, Engin. *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922, Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*. Ankara: Ayraç Yayınevi, 1997.

Cecini, Giovanni. "Militari italiani e intelligence a Smirne tra sogni e realtà (1918-1922)". *Smirne e l'Italia, comunità, relazioni, istituzioni*. A cura di: Francesco Pongiluppi, Luis Miguel Selvelli. Atene: ETPbooks, 2022, 88-112.

Curato, Federico. *La conferenza della pace 1919-1920*. II. Milano: Istituto per gli Studi di Politica Internazionale, 1942.)

Çelebi, Mevlüt. *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*. Ankara: Atam Yayını, 2002.

Çelebi, Mevlüt. *İtalya Penceresinden Mondros'tan Kurtuluşa İzmir*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2023.

Ediz, İsmail. *Batı Anadolu'da Yunan İşgali (1919-1922)*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011. (Ulusal Tez Merkezi No: 280078.)

Eridano. "La situazione a Smirne", *Il Tempo*, 2 Maggio 1919.

Grassi, Fabio L. "Trablusgarp'tan Kurtuluş Savaşı'na İtalyan Politikasında İzmir". *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu, Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. 6-8 Eylül 2009, I. Kitap, Yayına Hazırlayan Oktay Gökdemir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, İzmir 2010, 94-106.

I Documenti Diplomatici Italiani. Quinta serie: 1914-1918, III (3 Marzo-24 Maggio 1915), Roma: Ministero Degli Affari Esteri, 1985.

I Documenti Diplomatici Italiani. Sesta serie: 1918-1922, I (4 Novembre 1918-17 Gennaio 1919). Roma: Ministero Degli Affari Esteri, 1955.

Kitsikis, Dimitri. *Yunan Propagandası*. Çeviren Hakkı Devrim, İstanbul: Kaynak Kitaplar, 1974.

Kontene, Leon. "L'italie et la communauté juive d'Izmir durant l'occupation grecque (1919-1922)", *Smirne e l'Italia, comunità, relazioni, istituzioni*. A cura di: Francesco Pongiluppi, Luis Miguel Selvelli, Atene: ETPbooks, 2022, 113-130.

Kurat, Yuluğ Tekin. "Batılı Kaynakların Işığında İzmir'in İşgali Sorunu", (15 Mayıs 1919), VII. Türk Tarih Kongresi, *Kongreye Sunulan Bildiriler*, II. 1973 içinde, 842-853. Ankara: TTK Yayını, 1973.

Kurtcephe, İsrâfil. *Türk-İtalyan ilişkileri (1911-1916)*. Ankara: TTK Yayınları, 1995.

Montanelli, Indro. *Storia d'Italia*, VI (1861-1919), Milano: Edizione per Oggi, 2006.

Özkes, Sevilay. *Mihail Rodas'ın Anıları ve Önemi*. Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1992.

Pallis, Alexander Anastasius. *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)*. Çeviren Orhan Azizoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayını, 1997.

Serçe, Erkan. "İstatistiklerle İzmir (1917-1918)". *Kebikeç*, 4. (1996), 164-174.

Smith, Michael Llewelyn. *Anadolu Üzerindeki Göz*. Çeviren Halim İnal, İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1978.

Sonyel, Salâhi R. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*. I. Ankara: TTK Yayını, 2014.

- Toscana, Mario. *Gli accordi di San Giovanni di Moriana*. Milano: Giuffré Editore, 1936.
- Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1999.
- Vassalo, Ernesto. "Come fu preparata l'occupazione". *Il Tempo*. 7 Giugno 1919.
- Yellice, Gürhan. "Megali İdea Mı Mare Nostrum Mu? Mondros Mütarekesi'nden İzmir'in İşgaline İtalyan-Yunan İlişkileri ve Propaganda Savaşı, 1918-1919". *Tarih Okulu Dergisi*. 11, XXXVI (Ekim 2018), 177-228.